

PAVLE NOVOSEL

TEZE ZAKONA O FINANCIJSKIM SREDSTVIMA ZA OBRAZOVANJE I ODGOJ – KRITIČKA ANALIZA

Način ostvarivanja dohotka u školama, njihov opći materijalni položaj kao i stupanj do kojega se u njima razvilo samoupravljanje, predstavljaju za našu javnost već dulje vremena predmet ozbiljnog nezadovoljstva i nemale zabrinutosti. To nezadovoljstvo i ta zabrinutost dolaze do izražaja prilikom brojnih javnih rasprava a također i u mnogim akcijama koje u svrhu saniranja situacije poduzimaju pojedinci, grupe, organi i organizacije. Drugačije ne može ni biti, kada su materijalne prilike većine škola tako slabe a lična primanja nastavnika tako niska da to, kako se čini, dovodi do vidne reterioracije rada škola i do ozbiljnog slabljenja njihova kadrovskog sastava. Sve se to negativno odražava na odgoj i obrazovanje koje dobivaju mlade generacije. Da stvari budu još gore, izgleda da je takva situacija na području školstva stvorila jedan nesretni *circulus vitiosus*, koji stvari dalje pogoršava: zbog slabog materijalnog stanja škole i slabih primanja nastavnika dolazi do opadanja ugleda nastavničkog zanimanja, a to pak sa svoje strane dovodi do negativne selekcije mladih kadrova koji se opredjeljuju za nastavnički poziv. Rezultat je dalje slabljenje ugleda itd. Na dugi rok, posljedice bi mogle biti tako krupne da će biti potrebno nekoliko generacija da ih uklonimo.

Pri takvom stanju školstva, svaki pokušaj da se izvrši korjenit zahvat u situaciju kako bi se ona okrenula u korist radnih ljudi i zajednice, ne može biti dočekan drugačije nego s oduševljenjem. Pogotovo mora izazvati oduševljenje pokušaj koji već u svom uvodu sadrži krupna obećanja, kako je to s predloženim »Tezama zakona o financijskim sredstvima za obrazovanje i odgoj«. U tim se Tezama naime prvo konstatira da sve dosadašnje preporuke, svi zaključci, odluke pa i zakonski propisi nisu doveli »do suštinske izmjene društveno-ekonomskih odnosa u oblasti odgoja i obrazovanja«; »ostalo se u granicama poluadministrativnih budžetskih odnosa«, unutar kojih se »ne mogu prevladati zaoštrene suprotnosti, te se uslijed toga ne može u ovoj oblasti izaći iz pedagoške i materijalne krize« – s čime se bez daljnijega može potpuno složiti. Zbog toga, sastavljači Teza sasvim ispravno smatraju da je »prijeko potrebno smjelije prići izgradnji novih društveno-ekonomskih odnosa, brže i pot-

punije integrirati obrazovnu djelatnost u naše samoupravno društvo« a to bi se imalo postići novim načinom financiranja koji »insistira na neposrednim ekonomskim odnosima između obrazovanja i drugih oblasti društvenog rada, na odlučujućoj ulozi stanovništva u komuni i radnika u radnim organizacijama u utvrđivanju politike obrazovanja, na njihovu neposrednom odlučivanju o bitnim pitanjima te politike (opseg prava, uvjeti i sredstva za obrazovanje) i na takvu položaju obrazovne djelatnosti koji će se zasnivati na načelu stjecanja dohotka i samoupravljanju radnih ljudi«. – Nema sumnje sve vrlo prihvatljivi ciljevi za koje sumnjamo da bi imali protivnika. Ujedno – krupna obećanja koja zaslužuju punu pažnju. Uspiju li autori Teza da nas uvjere da će se njihovim prijedlogom Zakona o financiranju to zaista postići, zaslužuju da njihovim naporima damo najvišu ocjenu i najdublji respekt. Zato Teze zaslužuju da ih pomno proučimo, kako bi, koliko je to u ovom času moguće, odredili hoće li predložena rješenja zaista dovesti do željenih (i od autora Teza obećanih) ciljeva.

Koji su bitni elementi predloženog rješenja? Na što se daje svesti 26 teza, kad iz njih uklonimo manje-više neizbježnu normativnu i ideološku frazeologiju i svedemo ih na ono što će se, u koliko jedan takav Zakon bude usvojen, u praksi zaista provoditi.

Sredstva za obrazovanje, po zamisli autora Teza, formiraju se iz osobnih dohodaka građana, radnih organizacija, poreza i drugih izvora. Građani u općinama i radni ljudi u radnim organizacijama *samostalno* određuju kolika će ta sredstva biti i to u skladu s obrazovnom politikom koju žele voditi (pod obrazovnom misli se na opseg prava na obrazovanje).

Tako prikupljenim sredstvima financira se rad škola s kojima se o tome sklapaju posebni ugovori. Sredstva se objedinjuju unutar pojedinih radnih organizacija ili unutar zajednica za obrazovanje.

Zajednice obrazovanja formiraju se unutar općina ili ih formira više radnih organizacija za svoje potrebe. Tako se onda razlikuju zajednice obrazovanja djelatnosti i zajednice obrazovanja za područja. Ove osnovne zajednice mogu se dalje udruživati po teritorijalnom ili proizvodnom principu sve do republičke zajednice.

U zajednice ulaze ljudi koji daju sredstva za obrazovanje a k tome radnici iz obrazovnih radnih organizacija i ostali zainteresirani. U zajednicu obrazovanja može u principu ući svaka osoba koja se zanima za odgoj i obrazovanje, bez obzira na svoj društveni položaj. To se izričito naglašava u komentaru uz Tezu 18: »Predloženi tekst omogućava da se u zajednicama obrazovanja okupe svi koji su zainteresirani za odgoj i obrazovanje, kako bi se kvalificiranom konfrontacijom različitih mišljenja i interesa osiguralo donošenje kvalitetnih rješenja.« Po tome su dakle zajednice otvorene organizacije u koje može pristupiti svatko, naravno pod uvjetom da to statut zajednice dozvoljava.

Zajednice bi imale funkcionirati po predstavničkom sistemu: »Građani s područja za koje je osnovana općinska zajednica obrazovanja, odnosno radni ljudi u radnim organizacijama na svojim zborovima raspravljaju i daju mišljenja o prijedlozima općih akata zajednice, o financijskom planu i završnom računu zajednice, *biraju predstavnike u skup-*

štinu zajednice, te raspravljaju i daju mišljenje o drugim pitanjima iz rada zajednice.« (Teza 25). »Organi upravljanja zajednice obrazovanja jesu skupština i izvršni odbor« (Teza 23). Prema tome zajednice funkcioniraju po predstavničkom principu a osim toga imaju još i svoje izvršne organe. Sve to skupa definira zajednice kao oblik posredne, predstavničke demokracije.

Zajednice (odnosno pojedina poduzeća koja se ne uključe u zajednice) sklapaju ugovore sa školama. Ugovorom se određuje kakvo će obrazovanje pružati škola i kakve će prihode dobivati od zajednice za taj rad. Pri tome obrazovna ustanova samostalno utvrđuje cijenu obrazovanja. Ako pak zajednica ne bi pristala na cijenu koju za određeno obrazovanje traži škola, onda se spor rješava arbitražom. Arbitražu sačinjavaju tri člana po prvom, a pet članova po alternativnom prijedlogu (Teza 15). U prvom slučaju u arbitražu ulazi jedan član općinske skupštine a po jednog imenuje svaka stranka u sporu. U drugom slučaju općinska skupština umjesto jednog imenuje tri člana.

To su bitne crte predloženog zakona o financijskim sredstvima za obrazovanje i odgoj. Na žalost, nakon malo detaljnijeg razmatranja prijedloga, stvari više nisu tako jednostavne kako bi se na osnovu ovog sažetog prikaza mogle učiniti. Pogledajmo prvo neke kontradikcije za koje nam se čini da ugrožavaju neke od osnovnih ideja.

Visina sredstava koja će građani u općinama i radni ljudi u radnim organizacijama ulagati u obrazovanje proglašava se u Tezama stvari samih radnih ljudi, odnosno stvari samih građana. Tako je to barem u prvoj stavci teze broj 10 i u prvoj stavci teze broj 11. Međutim, svega dva ili tri retka niže, čitamo slijedeće: »Zakonom se može odrediti najniža stopa doprinosa za obavezno obrazovanje«, odnosno »Zakonom se može odrediti najniža stopa po kojoj radne organizacije odvajaju sredstva za obrazovanje«.

Dakle: građani, odnosno radni ljudi, imaju pravo da samostalno određuju sredstva za obrazovanje a istovremeno, ako to ne učine na zadovoljavajući način bit će na to prisiljeni zakonom! Dobro: ili su građani slobodni u svom odlučivanju u pogledu sredstava za obrazovanje, pa ne može biti nikakva zakona koji bi ih prisiljavao na odvajanje nekih sredstava ili građani i radni ljudi moraju odvajati minimum sredstava a ako to žele mogu dati i više. Teze očito predlažu ovo drugo rješenje, samo što to nije nikakva novost u odnosu na našu dosadašnju praksu: na čitavom nizu referenduma građani su odlučili da daju sredstva za obrazovanje iznad minimuma na koji ih obavezuje postojeći Zakon.

Drugo, zajednice obrazovanja (odnosno njihovi predstavnici) sklapaju ugovore sa školama i drugim obrazovnim organizacijama. Teritorijalne zajednice sklapaju ugovore s osnovnim školama (i eventualno s predškolskim ustanovama) a posebne zajednice s ostalim školama (odnosno ako poduzeće nije ušlo u neku posebnu obrazovnu zajednicu, ono to čini samostalno). Pri tome bi obrazovne ustanove samostalno određivale cijenu obrazovanja. Ukoliko ta cijena ne odgovara zajednici obrazovanja (poduzeću), onda »presudu« donosi arbitražu u kojoj sve ovisi o glasu predstavnika općine.

Zar se i ovdje ne radi o očitoj kontradikciji? Zajednica (poduzeće) se prema školi nalazi u monopolističkom položaju. Ako nema ili ne želi dati svotu koju traži škola – što može škola učiniti? Pritužiti se arbitraži (što će učiniti i zajednica samo zbog obrnutih razloga) a arbitraža ima *konačnu* (sic!) riječ u sporu (teza 15: »Njezina je odluka konačna, tj. ima snagu izvršnog naslova«). Drugim riječima, škola će na koncu raditi za onu svotu koju odredi zajednica ili predstavnik općine. Kakvog onda govora tu može biti o »samostalnom« određivanju cijene obrazovanja? Škola samo može postavljati svoje zahtjeve a da li će oni biti zadovoljeni uopće ne mora ovisiti o stvarnoj cijeni obrazovanja.

Treće, Teze insistiraju na *neposrednom* odlučivanju građana i radnih ljudi o bitnim pitanjima politike obrazovanja (o opsegu, uvjetima i sredstvima). Na koji se način misli ostvarivati ta neposrednost? Putez predstavničkog sistema u zajednicama obrazovanja! Kao da zaboravljamo na svu glavobolju i na sva negativna iskustva koja imamo na području radničkog samoupravljanja i to baš zbog činjenice da su radnički savjeti predstavnička tijela, dakle oblik posredne demokracije. Čitav pokret za uvođenjem direktnog samoupravljanja na razini pogona i ekonomskih jedinica i nije drugo nego pokušaj da se samoupravljanje izvuče iz smrtnog zagrljaja takve predstavničke demokracije u kojoj administracija i stručno-tehnički aparat prijete da zauzmu odlučujuće komandne pozicije. Ponovno, dakle, kontradikcija: neposredno odlučivanje građana i radnih ljudi uz pomoć mehanizma predstavničkog, dakle posrednog odlučivanja.

Pored ovih očitih kontradikcija, Teze jednostavno preskaču neka bitna pitanja, bez čijeg se rješavanja uopće ne može govoriti o bilo kakvim »suštinskim izmjenama društveno-ekonomskih odnosa u oblasti odgoja i obrazovanja«.

Prvo takvo pitanje je ono o osnivanju i zatvaranju obrazovnih radnih organizacija ili obrazovnih ustanova, kako ih u Tezama zovu. O tome u Tezama ne nalazimo ni riječi. Hoće li takve organizacije osnivati zajednice obrazovanja? U tom slučaju, škole su ne samo financijski nego i birokratsko-hijerarhijski podređene zajednicama te tako gube i svaki trag samostalnosti. Hoće li obrazovne radne organizacije osnivati općine, odnosno Republika? U tom slučaju bit će to »njihove« organizacije i nalazit će se pod zaštitom općinskih skupština, odnosno republičkih organa. Ako zajednica ne bude zainteresirana za neku školu, neće li općinska skupština ili neki drugi organ naći načina da je »uvjeri« da takvu školu i dalje izdržava? Hoće li možda i sami nastavnici (konačno jedanput) dobiti pravo da osnivaju i zatvaraju škole, na što bi po analogiji na radne ljude iz privrede imali puno pravo? – O svemu tome nam predloženi Zakon ništa ne govori. A očito o tome rješenju i te kako zavisi temeljni društveni položaj obrazovne djelatnosti.

Drugo pitanje, koje Teze jednostavno preskaču, jest definiranje položaja (prava i dužnosti) dviju bitnih kategorija građana koji su za rješavanje financijskog i društvenog položaja školstva najneposrednije i najjače zainteresirani. To su nastavnici i roditelji. Nastavnici se doduše javljaju kao mogući članovi zajednica obrazovanja – i to je sve. Roditelji se pak pojavljuju kao mogući sufinancijeri obrazovanja svoje djece i

više im nema ni spomena. Zar nije čudno da se u jednom prijedlogu koji želi razvijati samoupravna prava građana u određenoj djelatnosti, najmanje govori upravo o onima koji tamo rade, odnosno o onima koji se neposredno koriste tim radom. Doduše, velik broj građana u komunama i radnih ljudi u radnim organizacijama su roditelji, ali je iz Teza vidljivo da se na te ljude u prvom redu računa kao na građane i radne ljude a tek nakon toga možda kao i na roditelje. Znači li to da nemamo povjerenja u roditelje? Znači li to da smo uvjereni da oni neće nastojati da za svoju djecu osiguraju najbolje i najkorisnije obrazovanje? Znači li to da su interesi roditelja za obrazovanje svoje djece u suprotnosti s interesima istih tih roditelja kada se javljaju u ulozi građana u komuni i u ulozi radnih ljudi u radnim organizacijama?

To nas, međutim, navodi na šire razmatranje zainteresiranosti pojedinih grupa, odnosno zainteresiranosti ljudi u različitim ulogama za obrazovanje mladih generacija. U komentaru za tezu 3, nailazimo na ovakve tvrdnje: »Ta dominantna uloga radnog čovjeka u radnoj organizaciji proizlazi iz neposrednog interesa za osposobljavanje i usavršavanje s obzirom na potrebe unapređivanja njegova rada i razvoja njegove radne jedinice, organizacije i djelatnosti u cjelini. Zato će radni ljudi u vođenju obrazovne politike biti *jednako* zainteresirani za svoje obrazovanje i usavršavanje (neposredne potrebe obrazovanja), kao i za školovanje mladih generacija i za njihovu profesionalnu orijentaciju u skladu s tehnološkim i društveno-ekonomskim razvojem pojedine djelatnosti. Ova logika u sagledavanju *jedinstva* potreba neposrednog osposobljavanja i usavršavanja i potrebe za školovanjem mladih, kvalitetno osposobljenih kadrova na svim nivoima proizlazi iz nužnosti daljnjeg razvoja rada i sastavni je dio revolucioniranja proizvodnih snaga, za što će naš privredni sistem, privredna i društvena reforma sve više stvarati osnovne preduvjete.«

Dopustit ćemo sebi da posumnjamo u neke od tih tvrdnja, i to, prvo, na temelju dosadašnjih iskustava o ponašanju radnih organizacija prema školama i obrazovanju i, drugo, na temelju činjenice o suprotstavljenosti interesa mladih i starijih generacija.

Iskustva s ponašanjem radnih organizacija u privredi na području financiranja obrazovanja govore upravo nešto obrnuto nego što bi se po navedenim tvrdnjama trebalo očekivati. Kod velikog broja radnih organizacija (pa time i kod velikog broja radnih ljudi koji su njihovi članovi) ne samo da ne postoji *jednaka* zainteresiranost za svoje obrazovanje i obrazovanje mladih generacija, nego se te organizacije drže kao da ih se mlađe generacije i financiranje njihova obrazovanja uopće *ništa ne tiču*. Svaki puta kada je bilo zakonom određeno da radne organizacije *mog*u uz vrlo povoljne uvjete davati sredstva za škole, one to, uz rijetke iznimke, nisu učinile. Umjesto milijardi, u fondovima za školstvo se uvijek našla beznačajna svota od par miliona dinara. Zar i sami sastavljači Teza indirektno ne priznaju to iskustvo kada predviđaju (za svaki slučaj) da se minimum davanja može *propisati* zakonom?! Jedno su objektivni interesi radnih ljudi a drugo su njihovi motivi koji stvarno ravnaju ponašanjem i uopće ne moraju biti odraz tih objektivnih interesa. Uostalom, ti isti radni ljudi u golemom broju slučajeva nisu u sta-

vodstvu, kako bi svoje poduzeće održali na trzistu. Što da onda od njih očekujemo u pogledu investiranja u nešto tako maglovito i daleko kao što je »mlada generacija«?

Drugo, nikako se ne bismo mogli složiti s tvrdnjom da su interesi mladih i starijih generacija identični, tj. predstavljaju neko jedinstvo. Dođuš, in abstracto može izgledati da je tako: ako mladi budu bolje obrazovani, oni će bolje raditi, biti produktivniji, pa će svima biti bolje. Međutim, jedno su opći interesi in abstracto a drugo konkretni interesi i želje pojedinih grupa. Posve je jasno, a to naročito dolazi do izražaja u ovom trenutku reforme, da postoji suprotnost interesa mlade, bolje školovane i sručnije generacije i starije, slabije obrazovane i manje stručne, ali koja se već nalazi na radnim mjestima u poduzećima. Mladi traže mjesta za sebe i ne vide druge mogućnosti nego da se stariji maknu. To ide tako daleko da smo čak bili svjedoci zahtjevima po kojima bi se stariji zakonom trebali prisiliti da svoja mjesta prepuste mladima! Naravno, da se u takvoj situaciji stariji moraju osjetiti ugroženima od mladih. Postoji dakle suprotstavljenost a ne identičnost konkretnih interesa starijih i mladih, barem u ovakvim i sličnim privrednim situacijama. Da li će onda stariji, u ulozi radnih ljudi, u ulozi članova kolektiva, zaista nastojati da što bolje obrazuju svoje buduće konkurente, kako se to očekuje u Tezama?

Pored ove mogućnosti suprotstavljenosti interesa generacija postoji još i mogućnost da dođe do suprotnosti između obrazovnih interesa radnih organizacija i obrazovnih interesa mladih. »Privredna radna organizacija može biti zainteresirana da financira što uže obrazovanje učenika, kako bi oni mogli neposredno raditi na konkretnim radnim mjestima za koja se traže novi kadrovi i kako ujedno ne bi mogli tako lako otići iz radne organizacije. Naprotiv, mladim je ljudima u interesu upravo obrnuta stvar: da dobiju takvo obrazovanje koje će ih osposobiti za rad na što širem krugu radnih mjesta i što širem krugu radnih organizacija kao i obrazovanje koje će ih osposobiti za napredovanje na odgovornija radna mjesta. Također, velik broj mladih ljudi (i njihovih roditelja) željet će već sada da pored obrazovanja neposredno za rad (profesionalno obrazovanje) steknu obrazovanje koje će im omogućiti uključivanje u čitav jedan raspon drugih životnih aktivnosti (npr. u kulturna zbivanja, u različite društvene sredine i sl.)« (usporedi moj rad »Samoupravljanje u obrazovnim djelatnostima – Uvjeti i konsekvence«, Politička misao, br. 2, 1967, str. 299). U stvari, najveći interes za obrazovanje mlade generacije imaju sami mladi i njihovi roditelji. Štoviše, baš roditelji imaju tako velik interes da osiguraju što bolje obrazovanje svoje djece, da će za to biti spremni na daleko veća ulaganja nego što to sastavljači Teza i naslućuju. Ako je dakle riječ o tome da se školstvo izvuče iz nezavidne financijske situacije, onda treba otvoriti upravo taj rezervoar energija i sredstava. Sigurno je da će roditelji htjeti da ulažu daleko više od onih predviđenih 2 posto od bruto prihoda. Uostalom i sami sastavljači stoje na stanovištu »da je neopravdano i društveno štetno onemogućiti zainte-

resiranim građanima da ulažu u svoje obrazovanje u slučajevima kad im to zbog ograničenih materijalnih sredstava otkrivamo jedan od najvećih promašaja predloženog Zakona. Iz te teze se očito vidi: školovanje treba da osigura društvena zajednica. To nam daje priliku da konačno jedanput postavimo odlučujuće pitanje, na kojemu moraju pasti svi etastički orijentirani ljudi, bez obzira na to što inače o sebi mislili: zašto naši ljudi ne bi jedanput došli u položaj da sami sebi, odnosno svojoj djeci, osiguravaju obrazovanje? Zašto to za njih mora činiti netko drugi, zajednica obrazovanja, poduzetac, pa i sama društvena zajednica? Zašto ne bi jedanput ljude stavili u takav položaj da zaista samostalno određuju koliko obrazovanja žele za svoju djecu, kakvo ono treba da bude i koliko su voljni za to platiti? I to bez ikakvih posrednika. Zašto bi ljude i dalje demobilizirali time što u njima usadujemo očekivanje da će to za njih učiniti netko drugi, pa makar se taj netko i zvao Društvena zajednica s velikim početnim slovom? Zar nismo to učinili na drugim područjima (npr. na privrednom) za koja ne možemo tvrditi da su manje važna ili manje osjetljiva od područja obrazovanja?

Ako se prigovor sastoji u tome da roditelji ne znaju obrazovanje kakvo bi odgovaralo zajednici, ili takvo obrazovanje neće željeti pa ni platiti, onda smo vjerojatno došli do korijena čitave rasprave. Ljudi dakle nemaju prava da izabiru ono što misle da njima odgovara već moraju odabrati ono što odgovara zajednici. Jednu važnu odluku umjesto njih treba dakle da donosi netko drugi, jer taj drugi navodno zna bolje što je za te građane i zajednicu dobro i korisno, odnosno što je korisno za njihovu djecu. Zar su to demokratska stanovišta? Bit demokracije se, između ostaloga, sastoji upravo u pravu na pogrešku!

Uostalom čudno je kako se još do dana današnjega nije razbio mit o tome da netko (npr. privreda) zaista bolje zna kakvi su kadrovi potrebni. Pri svim pokušajima da se o tome dobiju realni podaci, pokazalo se da to privreda jednostavno ne zna i da ni uz najbolju volju ne može reći. Uostalom, čak kad i bi naša privreda bila na razini da može predviđati svoje buduće potrebe ili kad bi to mogli učiniti stručnjaci iz kakve planске institucije, svejedno ne bi bilo odgovora na postavljeno pitanje. I to jednostavno zato što se proizvodnja tako brzo mijenja (postoji teza po kojoj se svakih deset godina proizvodnja potpuno revolucionira!) da jednostavno nitko ne može reći što će biti od danas pa za petnaestak godina, kada mlada generacija, čije školovanje danas treba definirati, stupi na radna mjesta. Jedini izlaz iz te situacije jest što svestranije i obuhvatnije općekulturno i općestručno obrazovanje mladih, koji na taj način postaju dovoljno elastični da se mogu relativno lako i brzo specijalizirati za svako radno mjesto za koje se to u danom momentu pokaže potrebnim. A u takvo obrazovanje, koje zahtijeva daleko više ulaganja nego što se mnogi usuđuju i pomisliti, baš će roditelji biti spremni da najviše ulože. Jer njima je ipak najviše stalo do toga da im djeca uspiju u životu i za tu svrhu su spremni žrtvovati daleko više nego što bi se to ikakav zakonodavac usuđio tražiti kao minimum od radnih organizacija i teritorijalnih zajednica.

No vratimo se na pitanje samoupravnih prava. U njima nisu oštećeni samo roditelji nego i nastavnici. Ako se ne predviđa da oni sami mogu biti osnivači obrazovnih radnih organizacija, ako se ne predviđa da se mogu pogađati oko cijene obrazovanja (arbitraža ukida tržišni princip!), ako se zamišlja da bi planove i programe pretežno određivao zakon ili zajednice, onda gdje možemo naći samoupravljanje za te radne ljude. Zar su to zaista osobe tako malog povjerenja da jedino što im smijemo dopustiti jest da izvršavaju odluke drugih? Ono što treba postići kod nastavnika jest to da u okviru jedne stvarno samoupravne situacije mobiliziraju svoje snage kako bi elastično reagirali na potrebe korisnika koje se neprestano mijenjaju. A takvu mobilizaciju i takvu elastičnost moguće je postići jedino ako nastavnike jedanput oslobodimo iz minoritetnog položaja u koji ih je prije više stoljeća stavila još crkva! Otvarenjem stabilnosti financiranja i nešto većim svotama koje će privremeno zadovoljiti sadašnji (neadekvatni) nivo školstva, ne može se postići ta neophodna mobilizacija nastavnika. Baš obrnuto: to će ih upravo konzervirati u njihovoj činovničkoj ulozi.

Iako bi bilo još tema o kojima bi u ovom sklopu trebalo raspraviti, ipak ćemo time završiti. Ono osnovno, što je potrebno za ocjenu predloženih Teza, obuhvaćeno je i takvim, suviše kratkim tekstom.

Što da dakle na koncu kažemo o Tezama i kakvu ocjenu da im damo. Ako se stvari promatraju sa stanovišta poboljšanja materijalnog školstva, onda bi usvajanje ovakvog Zakona svakako značilo korak naprijed. Teze predviđaju da se minimalna stopa doprinosa podigne a to će svakako osigurati priticanje znatno više novčanih sredstava u škole, nego što je to bilo do sada. No ako Teze promotrimo sa stanovišta onoga što je danas bitno a to je mijenjanje fundamentalnog društveno-ekonomskog položaja školstva, onda one očito ne zadovoljavaju. Analizirajući ih, nismo mogli steći uvjerenje da bi se prihvaćanjem predloženog Zakona radikalno izmijenilo neposredno samoupravljanje radnih ljudi u školstvu i građana najviše zainteresiranih za rad škola a niti smo stekli uvjerenje da bi se učinio korak naprijed prema mobilizaciji energija i sredstava za dinamično adaptiranje obrazovanja potrebama današnjice.